

volna a helye. Ezt azonban hiába keressük benne, sőt még említést sem találunk az erdélyi fejedelemlnek Lupuj vajda felett aratott győzelméről. Igaz, Siri ezt a kötetet már öreg korában, s meglehetősen elnagyoltan írta meg. Hiszen míg kezdetben minden évtörténetének egy-egy külön nagy kötetet szentelt, s később egyes évek eseményeit két, sőt három (pl. az 1646. és 1648. éveket) kötetben írta meg, addig az utolsó, XV. kötet öt évet foglal össze. Elképzelhető, hogy a fáradt író a kevésbé lényegesnek tartott események megőrkítését itt már mellőzte. Ez esetben a Rákóczi-féle relatio, s esetleg más Zrínyi által küldött dokumentumok a hagyatékában keresendők.

A Párizsban 1685-ben elhunyt Siri végrendeletében úgy rendelkezett, hogy kéziratait szülővárosának, Pármának bencés kolostorába küldjék. Innen azok 1810-ben a napóleoni korszak rendelkezései értelmében átkerültek a hercegi könyvtárba, a Biblioteca Palatinába. Ma is ott őrzik Vittorio Siri 16 hatalmas kéziratköteget.²² Köztük van a *Mercurio* több kötetének fogalmazványja, az anyag nagyobb részét azonban a mű előmunkálatai, illetve Siri anyaggyűjtése alkotja. Bár ezek között találunk magyarországi eseményekre vonatkozó feljegyzéseket, illetve magyar eredetű iratokat, főként I. Rákóczi György hadjáratával kapcsolatban; Zrínyitől származó vagy vele kapcsolatba hozható anyagnak nem akadtam nyomára. Talán Siri levelezésének átvizsgálása vezethetne valami eredményre. Ez azonban nem került Pármába.²³

A Siri-hagyaték átnézése mégsem volt felesleges. Az 1178. jelzetű kéziratköteg végén egy lista található különböző iratokról és levelekről. Ennek H/a lapján ez olvasható: „A Mr Sillon au 25 7bre 1653.” Vagyis a felsorolt iratokat Siri Jean de Silhonnak, Mazarin titkárának küldte el vagy adta át 1653. szeptember 25-én. A jegyzékbe foglalt iratok semmi érdekeset nem tartalmaznak a mi szempontunkból, csupán az a tény fontos, hogy Siri kapcsolatban volt de Silhonnal, ami nem is meglepő, hiszen mindketten Mazarin szolgálatában álltak. Különös, hogy ez a de Silhon szintén Zrínyi kedvelt írói közé tartozott. Sőt éppen azok közé, akikkel valami közvetlen kapcsolat lehetősége is fennáll. A Zrínyi és Siri kapcsolatára vonatkozó kutatást ezért nem tekinthetjük lezártnak, sőt ezt a munkát ki kell terjeszteni a Zrínyi és Mazarin környezete között sejtethető kapcsolatok vizsgálatára. Alighanem Jean de Silhon bizonyul majd e téren a kulcsfigurának. Addig is, amíg az ez irányú kutatásokra sor kerül, a XVII. századi magyar történelem kutatóinak érdemes lenne felfigyelniük a *Mercurio* kötetében és Siri hagyatékában található nagyszámú magyarországi adata, értesülésre, dokumentumra.

Klaniczay Tibor

Szalárdi János történelemszemlélete

Sokat látott-próbált, megélt Szalárdi János, XVII. századi irodalmunk legjelesebb magyar nyelven író historikusa. Alacsony sorból küzdötte fel magát. Szegény kézműves szülők gyermekeként látta meg a napvilágot, talán 1601 táján, a Bihar megyei Szalárdon. Iskoláztatásáról nincsenek adatok, neve nem szerepel az eddig kiadott egyetemi matrikulákban. *Siralmas krónikájában*¹ azonban sokat elárul önmagáról, noha mindig harmadik személyben szól viselt dolgairól. Igen rokonszenves, jellems, művelt, a haza sorsáért aggódó, a közügyeket mindig saját érdekei fölé emelő, önzetlen, nem mindennapi írói tehetséggel megáldott egyéniség önarcképét hagyományozta az utókorra. Felemelkedését emberi értékeinek köszönhette. „Igen ifju korában”, 1634-ben vette udvarába öreg Rákóczi György és a gyulafehérvári levéltár őrvé tette. Két évvel később, 1636-ban helyettes titkár (vicesecretarius), 1646. január 6-án a fejedelem bizalmas titkára, alig telik el fél esztendő, birtokadományban részesül. Váradon házat vesz. Kézpénzvagyona sem jelentéktelen. Egy Úzoni nevű hivatalnoknak 1646-ban 243 Ft-ot tud kölcsön adni, ami tekintélyes összegnek számított abban az időben. Nem volt oka panaszra II. Rákóczi György alatt sem, a fejedelem biztos emberének számított ekkor is. A szerencsétlen lengyelországi hadjárat és Erdély ezt követő feldúlása azonban úgyszólván koldusbotra juttatta, Várad elcsúszott mindenét elvesztette. Tisztségekben ugyan ezek után sem volt hiánya: 1665-ben katonai adószedő, 1666. február 26-án pedig az országyűlés a Partium, valamint Kolos, Doboka, Belső-Szolnok megyék összes pénzbeli adóinak és egyéb jövedelmeinek preceptorságával bízta meg, Kolozsvárott pedig, ahol Várad bukása után végleg letelepedett, az eklézsia gondviselőinek sorába választották. Birtokkal, számottevő pénzjövdelemmel ekkor

²² Jelzetek: MS Parm. 176, 1164–1178. — A XIX. századi katalógus alapján csak ezeket találtam, a XVIII. századi források azonban még a bencés kolostorban őrzött 18 kötetről tudnak. (Vö. P. Mariano Armellini: Biblioteca Benedictino-Casinensis. Assisi 1731–1732. II, V 13–15.)

²³ Nem sikerült megtudnom hova kerültek a Sírinek címzett levelek. — A további kutatások érdekében megjegyzem, hogy Tiraboschi szerint (l. m. VIII, 303.) a modenai hercegi titkos levéltárban nagyszámú Siri-levél található. Michaud biográfiai lexikona szerint pedig élete végén Siri bizonyos mennyiségű kéziratot III. Cosimo toszkánai nagyherceghez is eljuttatott. Ezeknek az állításoknak a hitelét nem volt még alkalmam ellenőrizni.

¹ Siralmas magyar kronikanak kilencz könyvei, mellyeket a következő posteritásnak megintetésekre és oktatóskra tulajdon nyelvlükön egybeszedgetett és megírt Szalárdi János 1662-dik esztendőben. Kiadta: КЕМЕХЪ ЗСИГМОНД. Pest, 1853. (Újabb Nemzeti Könyvtár). A Szalárdi művéből vett idézetek mindig ebből a kiadásból valók.

már nem rendelkezett. „Magamnak pedig bizony tagadhatatlan csak annyira való módomban is még eddig nem igen vagyok, csak oly szolgálcskát is tarthassak, kit becsületes emberek elébe küldhessek” — írja Telekinek 1666. március 29-én. Kolozsvárott költözött el az élők sorából 1666. augusztus 3-án, és 5-én helyezték örök nyugalomra a házsongárdi temetőben. Életének utolsó két esztendeje azzal telt el, hogy *Siralmas krónikája* kiadatása érdekében kilincsel, levelezett, mikor mire futotta fogyatkozó erejéből.²

A Krónika megírásához 1662-ben fogott és 1664-ben már elkészült vele. Csupán próbb kiigazítások maradtak hátra. Azért kérte Telekitől Bethlen Gábor végrendeletét is, hogy adatait kiegészítse.³ Munkája Erdély történetét mondja el a mohácsi vésztől Kemény János bukásáig, 1526-tól 1662-ig, kilenc könyvben. Beosztása a következő: I. A mohácsi vésztől Báthori Gábor koráig. II. Bethlen Gábortól öreg Rákóczi György trónra lépéséig. III. Öreg Rákóczi György uralkodásának története 1636-ig, a Bethlen István-féle konfliktus kitöréséig. IV. 1636-tól haláláig, 1648-ig. V. Ifjabb Rákóczi György viselt dolgai 1657 végéig. VI. Az 1658. és 1659. évben történt veszedelmek. VII. Az 1660. év története: a hajdúvárosok pusztulása, a fejedelem veresége Gyalunál, halála, Várad eleste és következményei. VIII. Kemény János fejedelemségének története és az 1661. és 1662. évben történt események. IX. Medgyesi Pál két prédikációja 1657-ből.

Ha figyelembe vesszük, hogy Szalárdi milyen intenzitással, milyen terjedelemben foglalkozik Erdély történetének egyes szakaszaival, azt látjuk, hogy írói szándéka a Bethlen Gábor halálától 1662-ig lezajlott drámai események megörökítése volt, az előzmények felvázolása a kép teljesebbé tételét szolgálta. De még ezen a szűk körön belül is a legerjedelmesebben II. Rákóczi György trónra léptétől mondja el és elemzi Erdély történelmének legfényesebb mozzanatait. Miként művének címében a „siralmas” jelző is mutatja, lényegében arra vállalkozott, hogy Erdély tragédiáját dolgozza fel, szándéka szerint elfogulatlanul, a bizonyítható történeti tények világánál elemezve azokat az okokat, melyek a bukáshoz vezettek.

Szalárdi történelemfelfogásának egyik legfontosabb alkotó eleme — számos kortársához hasonlóan — XVI. századi örökség: a zsidó és magyar nemzet párhuzamos történetének koncepciója, melyet Farkas András fogalmazott meg először *Az zsidó és az magyar nemzetről* c. énekében. Ez a hagyományos toposz azonban Szalárdinál gazdagabb értelmezést nyer: „Vettesék egyben csak Erdély országának állapotja az Juda országával és Jeremiasnak XXVII. részéből Nabugodonozornak állapotja is török császár állapotjával; szabattassanak azok is az szegény romlott haza dolgaira: ottan meg fogja tapasztalni akárki az Istennek igeje s akarátja szerént is, oda tartoztak volna s tartoznak is ő Nagok és ő kglmek is az országgal együtt nagyobb engedelmességgel. Mely Isten könyvében megíratott szent historiák, hiszen, azért is irattak oly szorgalmatosan meg az szentlélek által és hagyattak letétetve nálunk: életünket mi is azokhoz conformálhassuk s minden dolgainknak mintegy ugyan Csapó Sinori, azok legyenek.”⁴ Teleki Mihálynak írta ezeket a sorokat 1664. július 14-én, tömören összefoglalva azt, amit *Krónikája* I. könyvének második részében (I. 8–11.) fontos alapelveként bővebben kifejtett és munkájában következetesen érvényesített. Szerinte — felfogásával nem állt egyedül — Erdélynek ki kellett volna tartania a török mellett, engedélye nélkül nem lett volna szabad megindítani a lengyel hadjáratot. Szalárdi finom megfigyelése szerint: a moldvai és havasalföldi sikeres csatázások is a tragédia csiráit rejtették magukban, a katasztrófát segítették megvalósuláshoz, mert „a mi fejedelmünk gyarló erőtlén ember lévén, az igazgatásban meghanyatlott és megesett”.⁵ II. Rákóczi György kettős bünt követett el: vétett a politikai cselekvésben, mert nem számolt azokkal a hatalmas erőkkel, melyeket meg gondolatlan lépésével maga és országa ellen ingerelt és vétett a Szentírás ellen, ahol megíratott: nem szabad a török ellen rugódoznunk.

Ifjabb Rákóczi György elkövette a hübrisz tragikus vétét, a többi már — így láttatja velünk Szalárdi János — a végzet keze irányította. Pedig idő lett volna a megfontolásra és a cselekvés helyes módjának megválasztására. Ugyanis a bajokat az értelmesebbek előre látták. Ujfalvi Imre már 1598-ban „prognostikált”-a:

„Ezer hatszáz ötvenhétben,
Mikor, ember, jutsz ennyiben,
Rezzen világ minden részben,
Mert a nagy év perczen ebben.”⁶

² HORVÁTH DETRE: Szalárdi János és *Siralmas krónikája*. Száz 1923. 94 — 122. — HERPEI JÁNOS: Adatok a krónikaíró Szalárdi Jánosról, Rákóczi bizalmas titkáráról. (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Szerk.: KESERŰ BALINT. I. Bp. — Szeged, 1965. 544 — 551.) KONCZ JÓZSEF: Szalárdi János kiadatlan levelei és reá vonatkozó apró adatok. ItK 1899. 339.

³ „Az idvözült Bethlen fejedelem testamentumát elvárom uram kgltdől, mert abból is az országra nézendő közönséges dolgokat a Krónikához toldanom az ő helyén, szükségesnek itilem.” (KONCZ: i. m. 93.)

⁴ Az 1664. júl. 14-én kelt levél melléklete. (KONCZ: i. m. 98.)

⁵ Szalárdi: V. 268.

⁶ Szalárdi: V. 296.

Medgyesi Pál, a reformista puritánusok nagy hatású írója, leküzdhetetlen belső kényszerből jósolta-síratva sorozatos „Jajjaiban” Erdély elkövetkezendő veszedelmét.⁷ De ha nem hitt ezeknek a fejedelem, legalább a természet figyelmeztetését kellett volna komolyan vennie. Hiszen a hadjárat előkészítése, a hadak gyülekezése idején „nem kicsiny omenje, gonosz előljáró jelensége tetszék meg a jövődő és közelítő nagy gonoszoknak”.⁸ Szokatlanul nagy havazás, olvadás, esőzés, ismét fagyás-havazás, katonáinak pusztulása el kellett volna térítenie vállalkozásától, de ő csak vakon ment a végzet elébe. Lengyel földre lépve — nem tudván katonáit kordában tartani — utat engedett az oktanal kegyetlenkedésnek és pusztításnak. Joggal jegyzi meg Szalárdi: „a melly királyok, fejedelmek kegyetlenkedésre vetemedvén, mások szabadságának letapodására igyekezének, azok magok bátorságokat elvesztvén, sebes veszedelem nélkül száraz lábbal koporsójokba szállani ritkán szoktak volna.”⁹

E „végzet-koncepció” átítatja a Siralmas krónikának nem csupán frazeológiáját, de teljes szövegét és egyben sejteti: milyen tartópillérekben nyugszik a mű szerkezete. Szalárdi tudatos író. Nála mindennek helye és sajátos jelentése van a mű keretein belül. Megkülönböztetett figyelmet érdemel, hogy a kortárs írók közül mily gyakran és tisztelettel emlegeti Medgyesi Pált¹⁰ és Krónikája kilenc könyve közül egyet, mégpedig az utolsót, annak szenteli, hogy közzé teszi két prédikációját. E jelenség magyarázata elvezet bennünket Szalárdi történet-szemléletének gyökereihez.

A *Siralmas krónika*ban mintegy záróként alkalmazott két prédikáció, ötödik tagja a szerző hat részből álló „jaj-sorozat”-ának.¹¹ (Mindkettőt Sárospatakon mondta el 1657. szeptember 2-án, ill. 9-én.) Az első három halotti prédikáció — mai terminológiával élve — valójában három emlékbeszéd: I. Rákóczi György (1649), Rákóczi Zsigmond, a puritánusok nagy reménysége (1652) és öreg Bethlen István (1648) koporsója felett.¹² Halálukat egy nagy nemzeti katasztrófa előjátékának tekintik: „A’ veszett időkben, az isteni felelemmel, böltseséggel, tanátsal, értékkel és hatalommal elől járo Embereknek halálok, ő magoknak ugyan nyereség; de a’ meg-maradtak sokszor jövődő nagy romlásnak és veszedelmeknek jelensége, s’ hir-tétel affelől.”¹³ Ez a Bibliára támaszkodó felismerés arra ösztönzi, hogy felmérje helyzetünket Európában: „tekints-el akar mely felé: Eszak nem igen szeret: Napnyugat-is tsak Isten tudja mint vagyon hozzánk: Napkelet peng s’ Dél gyűlöl; ha Isten nem vigyázna tsak az egy pusztá testünköl hagnya, s’ azzal-is keserves rabságra!”¹⁴ Zrínyi Miklós is így jártatta körbe a tekintetét és arra a konklúzióra jutott, hogy csupán magunkra számíthatunk. A puritánus prédikátor Medgyesi Pál egyedül istenben bízik. A vitézi siratókhoz hasonlóan, az indítás nagy lélegzetvétellel, lírai hangütéssel kezdődik. A középső rész — bibliai szövegértelmező és alkalmazó lévén — laposabb, de a befejezés, amikor a választott igéknek az elhunyttra való alkalmazása következik, ismét a magasba szárnyal.

A negyedik és hatodik Jajj már jóslatainak részleges megvalósulása jegyében íródott. Az ötödik pedig, a Krónika alapkoncepciójával való szerves kapcsolata miatt szolgál rá figyelmünkre. Különösen a második prédikáció (IX. 659–680.). Izráel romlásának történetéből¹⁵ összegyűjti azt a bűnlajstromot, mely véleménye és a XVI–XVII. századi közgondolkodás szerint Izráel (és Erdély) pusztulásának alapvető oka volt. Ezek a következők: 1. A bűnre teljességgel való magaraadás. 2. Olyan bűnök újrachonosodása, melyeket az elődök egyszer már kigyomláltak. 3. Isten jótéteményeinek semmibevétele. 4. A bűn eszközeinek kidomlása, feltalálása. 5. Az előjárók a szörnyű bűnökben is elől járnak. 6. Az előjárók a népet is a bűnre édesgetik. 7. Nyomorgatás, erőszak, törvénytelenység. 8. Isten szent igéjének semmibevétele, megvetése. 9. A maga rüet elhívés, felfuvalkodás.

Izráel (és Erdély) romlásának tehát sem több, sem kevesebb: kilenc bűn volt az oka. Éppen annyi, ahány Szalárdi János *Siralmas krónikája* fejezeteinek száma. És ez a kilenc bűnről szóló prédikáció, a Krónika kilencedik, befejező könyvével azonos. Túlzás nélkül mondhathatjuk: ez nem lehet a véletlen játéka. Tudatos történetírói szerkesztésnek vagyunk tanúi, mégpedig tudomásom szerint egyedülálló szerkesztésnek a magyar történetírás történetében.

Medgyesi történeti nézeteinek is — mint láttuk — végső soron a Biblia az alapja. A Jajjai-ban megnyilatkozó egyetemes szorongása azonban kivételesen érzékeny, a társadalmi, poli-

⁷ Medgyesi Pál: Magyarok Hatodik Jajja. Sárospatak 1660. (RMK I. 970.) 6. lapon.

⁸ Szalárdi: V. 298.

⁹ Szalárdi: V. 306.

¹⁰ Szalárdi: IV. 221., IV. 235., V. 252., V. 267.

¹¹ RMK I. 873., 880., 922., 960

¹² Rákóczi Zsigmondról és a puritánusoknak személyével kapcsolatos reménykedéseiről: MAKKAI LÁSZLÓ: A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen. Bp. 1952. 117–119., 127–133. — Magyarország története II. Magyarország története 1526–1790. A késői feudalizmus korszaka. Szerk.: H. BALÁZS ÉVA, MAKKAI LÁSZLÓ. Bp. 1962. 219–221.

¹³ RMK I. 880. Medgyesi Pál: Hármaj Jaj. 29. lapon.

¹⁴ Uo. 59. lapon.

¹⁵ 2. Reg. 17., 2. Reg. 21., a teljes 2. Reg. 25., Chron. 36. 11–22.

tikai, egyházpolitikai változások iránt igen fogékony lélekre mutat. Erdély története őt is megtanította arra, hogy Bethlen Gábor trónra léptétől a lengyelországi hadjáratig viszonylag nyugodt körülmények között eltelt „aranykor” egy olyan egyensúlyi állapot eredménye, melynek fenntartása szüntelen erőfeszítéseket követel, s minden idegszálával érezte: a legkisebb hiba az egyensúly megbomlásához, katasztrófához vezet. Puritanizmusához kötődése is ezt az erőteljes társadalmi-politikai érzékenységet növelte benne. I. Rákóczi György, Lórántffy Zsuzsanna és méginkább Rákóczi Zsigmond herceg élte benne a reményt, hogy puritánus reformjait sikerül megvalósítania.¹⁶ De amilyen mértékben távolodtak ezeknek a reformoknak végrehajtási lehetőségei, úgy sötétült fokozatosan próféciáinak látóhatára is. Amikor pedig 1659/60 táján azt olvasta, hogy: „A kik e' Világ állapotira szorgalmatosan számot tartanak, ezekben-vötték s-jegyzésben hagyták, hogy a' Harmadjél száz, Öt száz, Hét száz, és Ezer esztendőknél el-telési, az Országoknak, Nemzetségeknek, &c. *fatalis periodi* változhatatlan végezet sok változással, és romlással”; történetfilozófiailag megalapozva érezte azt, amit ő az erdélyi helyzet ismeretében eddig a magyarság eljövendő sorsára vonatkozólag mondott.¹⁷

Medgyesi marginális jegyzete szerint ezek a sorok Richter *Axiomata politica* c. művére utalnak. Gregorius Richter (1650–1624) kézműves családból származott. Apja a sziléziai Ostritzban kovácsmester volt. Szüleit korán elvesztette. Neveltetéséről a nagyszülők gondoskodtak: 1576-ban Boroszlóba küldték iskolába, majd Frankfurtba. 1584-ben a görllitzi gimnáziumban tanít, 1587-ben Ranschban lelkész, 1590-ben diaconus, 1606-ban pastor primarius Görllitzben. Rendszeresen írogatott 1580 óta. Működését alkalmi versek és temetési búcsúztatók írásával kezdte. Szűkebb hazáján, Szilézián túlmutató hatást azonban *Axiomata historica*, *Axiomata ecclesiastica*, *Axiomata oeconomica* és magyarországi viszonylatban mindenekelőtt *Axiomata politica* c. művével ért el. Nem volt eredeti gondolkodó, sem nagy formátumú író. Művei mégis könyvsiker számba mentek. *Axiomata politica* c. könyve pl. 1602 és 1654 között négy kiadást ért meg és ez nem csekély szám, ha a könyv méreteit (közel ezer nyomtatott oldal) figyelembe vesszük.¹⁸

Munkája hatalmas compiláció. Rendszerező elve: az országok, birodalmak, dinasztiák és mindennemű emberi intézmények életében 250, 500, 700 és 1000 évenként kikerülhetetlen, nagy változások következnek be. A történelem – szerinte – nem más, mint periodikusan megismétlődő katasztrófák sorozata. Az *Axiomata politica* ennek a tételnek történelmi adatokkal való bizonyítása. Felvonultatja a Biblia, a görög és latin auktorok, valamint az egykorú történetírók minden e szempontból felhasználható adatát és gondolatát. Hatékonyaságát külső tényezők is nagyban segítették. A harmincéves háború és a török iga borzalmaival szenvedő Európában a jóslások és világvége-várások napirenden voltak, nem egy esetben a hivatalos politikát is befolyásolták. Richter műve lényegében ezeknek adta meg történetfilozófiai alapvetését.

Szalárdi János Krónikájában a zsidó – magyar történelmi párhuzam, az ország pusztulását okozó kilenc bűnről szóló tanítás mellett komoly szerepet játszik – szintén Medgyesi közvetítésével – a „fatalis periodus” Richter-féle elgondolása is, s ezek szervesen kiegészítik egymást, sajátos profétikus, tragikus alaphangú, autonóm világot teremtve.¹⁹ És mindez a igazolás, a bizonyítás szándékával! Azok ellen, akik a törökösöket, árulást teli torokból „rákögják” hazájukat szerető becsület embereket fejére, azt állítva: ők az okai az ország romlásának és a „szép végházak” török kézbe jutásának. Tartózkodóan bár, de félre nem érthetően hozza az olvasó tudomására: ő maga is a törökösök, az árulással vádoltak csoportjába tartozik, azok közé, akik „siralmas könyező szemmel nézték a meglett romlásokra hanyatlott veszedelmes alkalmatosságokat, és vérek hullásával, s életék megpecsétlésével is, ha mi rajtuk állott volna benne, igyekeztek volna azokat elfordítani”.²⁰ Tanulságul az utókornak, védelmiül a helyes álláspont számára írja meg Szalárdi a *Siralmas krónikát*, hogy „mind a kívül-való keresztyén nemzetek is, hogy valósággal érthessék nagy romlásunkat, és abból a reájok következő gonoszokat, mint

¹⁶ A puritánusok II. Rákóczi Györgyhez való kapcsolatára: MAKKAI: i. m.

¹⁷ RMK I. 960. Medgyesi: Hatodik Jaj. 4. lapon.

¹⁸ Jöcher: Allgemeines Gelehrten-Lexicon. Leipzig, MDCCLI. 2088. p. – Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinem Gelehrten-Lexicon worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebensumständen und Schriften beschrieben werden. Angefangen von Johann Christoph Adelung . . . Heinrich Wilhelm Rotermund. 6. Erg.-Band. 1961. 2074–2075. p.

¹⁹ „Melly 1648. esztendő olly fatális és nevezetes lön, hogy a szultán Ibrahim török császár, Ladislaus Sigismundus lengyel király, öreg Rákóczi György fejedelem, Draskovics János magyarországi palatinus, gróf Bethlen István, és Kornis Zsigmond jó egy magyar ur személy ezen esztendőben holtanak vala meg.” (Szalárdi: IV. 235.) – „Az öreg fejedelemtől maradt tanácsurak is pedig: Haller István, szép özségre jutott becsületes öreg ur Redei Ferenc, Kemény János, Serédi István, Bethlen Ferenc valának; kik közül is nem sok esztendő mulva Bethlen Ferencz, Sulyok István, Barcsai Zsigmond igaz hazafiai, Huszár Mátvás s többek elhalának; mellyből akármely értelmesek is az országnak immineáló (igenyegető), függőleg következő romlását ítélhetnék; a mint azt Medgyesi Pál, istennek nagy lelkű buzgó szolgája, mind a fejedelem teste s mind azelőtt esztendővel gróf Bethlen István, s utóiban méltóságos Rákóczi Zsigmond utolsó tisztességek megadásakor praedikálásiban, derekasan is meg is profétálta vala.” (Szalárdi: V. 252.)

²⁰ Szalárdi: I. 10–11.

egy tükröből kinézvén, eltávozathassák”; olyan szándékkal, hogy „ebben sem egynek sem másnak tekintetére, személyére nem nézvéen, csak az egy igazságos valóságának – mint illik – lineája szerint igazgattatnék, a mennyiben lehet, a rövidsége is igyekezvén pennánk”.²¹ Az idézett sorok, műve megírásának indító okain kívül, némiképpen a Krónika műfaji problémáira is rávilágítanak. Jelzik annak kettős természetét: A hiteles történeti adatok felhasználása, elfogulatlan pártatlanságra törekvése, a korabeli valóság hűségese rajza, a XVII. század legkiválóbb magyar nyelvű történetírói teljesítményévé emelik; személyes érdekeltisége, az eseményekben aktív részvétele, úgyszólván együtt lélegzése a korral, az emlékirattal rokonítja, s figyelmet szövegének a korabeli prózairodalommal való kapcsolatára. Az alapkonceptióban és a szerkezetben megnyilatkozó történelemszemlélet pedig egyedülálló, kivételes helyet biztosít Szalárdi számára a magyar művelődés történetében.²²

Az elődök: Forgách Ferenc, Istvánffy Miklós; a kortársak: Bethlen János, Bethlen Farkas tollát utólagosan antik példaképek: Livius és Tacitus irányították. Munkásságuk a magyar történetírás gazdag humanista hagyományának vonalába tartozik. Szalárdi Sirmalmas krónikája, bár egy-egy ponton érintkezik velük, lényegében más, új úton jár. Nem csupán azért, mert ő magyar nyelven vállalkozott nagyigényű történetírói feladat megoldására, noha már önmagában ez is korszakos jelentőségű! Még inkább azért, mert „modern”, bibliai protestáns történeti koncepció alapján indította meg a magyar nyelvű történetírást, kapcsolódva a XVII. század első felében egyre izmosodó nemzeti nyelvűség programhoz, bátran merítve a kortárs prédikátorirók, különösen Medgyesi, de mások műveiből is. Helyét az eddigi kutatás – óvatossan bár – Livius követőinek sorában jelölte ki, egyetlen érv alapján: „Előadása Livius tanulmányozására vall; különösen, hogy azt proverbiumokkal fűszerezi.”²³ Szalárdi valóban gyakran és szívesen alkalmazza a közmondásokat, tömör, kifejezőségeket, megfogalmazásokat. De amíg Livius írói szándéka „Róma múltjának minél szebbé tételében mutatkozott” és ezért nem ok nélkül állítja párhuzamba Vergilius *Aeneis*-ével, művét „a római nép prózában írott hősi eposzának” nevezve,²⁴ addig Szalárdi világa csupa szorongás, aggodalom, jeremiás siralom, jövőtől való félelem, mely azt jelzi: olyan korszakban él, amelyben sokak kérésére volt a társadalmi tehetetlenség és katasztrófavárás. Ha már rokonítanunk kell valamely antik auctorral, Tacitus az, akit róma legnagyobb tragédiáirójának neveztek, akinek történetírói művészetét „korának fájdalma” formálta.²⁵ Ez azonban nem azt jelenti, hogy Szalárdi tacitusi indítások nyomán alkotott. Saját útját járta ő és korának eszméi befolyásolták, formálták; mindkét lábával a XVII. század nyugtalanító világában állt.

A *Sirmalmas krónika* szerzője a történeti források felhasználása szempontjából igen kedvező helyzetben volt. A gyulafehérvári levéltár óreként hozzájuthatott féltve őrzött dokumentumokhoz és a lehető pontos, részrehabilis nélküli történeti igazság megőrkítése érdekében sokat felhasznált, többet szó szerint is belevett munkájába: Alvenci Péter *Querela Hungariae* c. (II. 37–55.) röpiratát éppen úgy megtaláljuk, mint a linzi béke cikkeleit (IV. 214–217.), a szatmári zsinat végzéseit (IV. 220–221.), az 1618 óta érvényben lévő koronázási esküt (II. 55–61.), a lengyelek Rákóczi Györgyöt megszegyenítő, lealázó békepontjait (V. 319.), Kemény Jánosnak az erdélyi hadsereg pusztulásáról, fogságba hurcolásáról szóló *Ruina exercitus Transilvanici* c. megrázó írását (V. 320–329.), továbbá krími fogságából írt levelét a fejedelemhez és az erdélyi rendekhez (V. 332–336.). De itt olvashatjuk Musztafa pasa levelét II. Rákóczi Györgyhez (VI. 373–378.), valamint Rákóczi György levelét Barcsaihoz és Barcsai válaszáat párhuzamosan egymás mellett (VI. 413–428.) és nem utolsósorban Medgyesi két prédikációját (IX. 646–680.), melyet Szalárdi – nem alaptalanul – történelmi forrásértékűnek tekintett.

Valóság iránti szenvedélyes érdeklődésről vallanak szép, az apróbb részleteknél is szívesen elidőzgető leírásai. A Rákóczi Zsigmond herceg főhadiszállásául szolgáló morvaországi Aisgrubonban fekvő pazar pompával megépített Lichtenstein-kastély bemutatása (IV. 201–209.). Szalárdi leíró krónikarészleteinek mesteri darabja. Fekvése, az épületeket környező táj, a park növényzete, meglegházak, művészi virágcserepek és egyéb kerti eszközök, kutak, a „gyönyörűséges vadaskert”, a „hidra menő emelcsős kapu”, a kastély tornyából szeme elé táruló folyó, erdőség, gabonatermő földek, „szép nyulászó helyek”, a kert, ahol az ember „minden szegleteken, s az utak két felin is sok helyen csudálatos csúfos mesterséges kőfaragásokkal való emberi

²¹ Szalárdi: I. 11.

²² MÁTÉ KÁROLY: A magyar önéletírás kezdetei (1585–1750). Pécs, 1926. – TOLNAI GÁBOR: Tótfalusi Kis Miklós. (Tanulmányok c. kötetében. Bp. 1970. 41–54.) uő.: Bethlen Miklós. uo. 55–75. – A magyar irodalom története II. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk.: KLANTOZAY TIBOR. Bp. 1964. 210. – V. WINDISCH ÉVA bevezető tanulmánya Kemény János önéletírása és válogatott levelei-hez. Bp. 1969. (Magyar Századok)

²³ HORVÁTH DETRE: i. m. 110. – BEÖTHY ZSOLT: A széppróza elbeszélés a régi magyar irodalomban. I. Bp. 1896. 209.

²⁴ BORZSÁK ISTVÁN: Utószó Titus Livius, A római nép története a város alapításától c. munkájához. Ford.: KIS FERENCZÉ. Bp. 1963. 393.

²⁵ Tacitus. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta BORZSÁK ISTVÁN. Bp. 1961. XLIII. (Aurora XVII.)

formákban levő statuákat, állóképeket láthatna; hol hegedúst, hol cziterást, lantost, dudást, trombitást, szakácsot, gyümölcsfa-oltó embert, s több efféléket különbnél különbeket”,²⁶ — megragadják képzeletét, nem hagyják nyugodni, amíg mindent körbe nem járt, szemével végig nem simogatott.

A Lichtenstein-kastély leírásának párdarabja, a Szalárdi által rajongásig szeretett Várad, Szent László városának bemutatása; minden szegletinek, bástyáinak megőrkítése, „a végre is, hogy azon helynek állapotja avagy csak írásbeli emlékezetben maradhatna a posteritasoknál, ha már különben, o jaj! magunk tapasztalható megsirathatatlan nagy kárunkkal magunknak egész nemzetestül, házastól megmarasztani nem tudhatók-e avagy csakugyan nem akarók!”²⁷ De micsoda különbség a kettő között! A morvaországi kastélynál az esztétikai élvezet, az igényes, művészi emberi munka felett érzett öröm vezette a tollát; Váradnál a féltés és félelem, a nemzeti tragédia árnyékában érzett szomorúságé.

Szalárdi Jánosban kiváló tehetség lakozik az ember alkotó-termelő tevékenységében rejlő költészet megragadásához, ábrázolásához. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György „fris és pompás épületeinek”, bennük a „különbnél különb szép képírások aranyos és mézsmetszésbeli mestereséges menyezetek”-nek, valamint a fejedelmek iskola- és tágabb értelemben vett művelődés-politikai tevékenységének bemutatása mind-mind ezt igazolják. De elemében van akkor is, ha könyvekről, könyvtárakról, a levéltári munkáról, a külföldi egyetemekre küldött alumnumokról kell szólnia vagy ha a gyulafehérvári öreg templom „igen szép szavú” harangjairól, ferályos és csengetyús óráiról beszél.²⁸

Ha a természetről, az élettelen tárgyakról ennyi melegséggel, szeretettel tudott írni, gondolhatjuk; az emberi sorsok sem hagyták hidegen. Erdély pusztulásának komor tablóján novella-szerű tömörséggel és a Szalárdira oly jellemző tragikus alapszínezéssel jelenik meg a kisebb-nagyobb egyéni drámák egész sora: Így Pápai János deák története, aki befalaztatta magát a templom sekrestyéjébe az ott őrzött könyvekkel és levelekkel együtt, „de a fűtész, prédáló nép”, a tatárok észrevették, a könyveket, leveleket elégették, őt magát nyeregkapához kötve Váradig hurcolták, ahol nyoma veszett. De megőrkíti, a „híres neves, az alföldre csatázással járó”, vitézi Kádár István Berettyóújfaluu mellett a tatárok ellen vívott sikertelen harcát, melyről vitézi sirató és népballada is keletkezett. Megkapó Maurer Mihály, a fejedelem „portára járó belső szolgá”-jának esete, aki követi hatáskörét túllépve, engedett a török indokolatlan pénzbeli követeléseinek és fejedelme tudta, engedelmé nélkül ígéretet tett kifizetésre. A fejedelem nem fizetett és Szalánczi István, Maurer utóda a követségben, börtönbe került, ahol a szerencsétlen ember el is pusztult. Maurer Mihály nem tudta lelkiismerete vádolását elviselni, önkézzel vetett véget életének.²⁹

Honnan tudhatta Szalárdi János ilyen részletesen ezeket az ország sorsa szempontjából másodlagos, de igen érdekes és jellemző eseményeket? Mindenütt személyesen nem lehetett jelen, ezeket a személyi vonatkozású dolgokat nemigen olvashatta az általa kezelt, gondozott levéltár aktái között, még kevésbé azoknál a történetíróknál, akiket valamilyen vonatkozásban megemlítt. Fel kell tételeznünk, hogy tervszerűen gyűjtötte az anyagot, Tinódihoz hasonlóan kikérdezte azokat, akik egyik-másik eseménynek tanúi, részesei voltak. Ebben megerősít bennünket a *Siralmas krónika* néhány megjegyzése is. Kornis Zsigmond halálát pl. úgy mondja el, „mint ezt belső becsületes szolgálói hitelesen referálták”,³⁰ Jeszenő vára úrnőjének kegyetlenkedéseit pedig „Az grófasszonnyal azon várszállás alatt együtt benlevő becsületes szava-hihető nemes asszony által magam hallottam”³¹ megjegyzés kíséretében.

Aki ennyi tudatosságot árul el az anyag összegyűjtésében, megszerkesztésében, a megformálás nyelvi-stilisztikai igényességében, annak határozott elképzelése kell hogy legyen a történetírás szerepéről, feladatairól, különösen a magyar nyelvű történetírásról, hiszen annak első, kimagasló képviselőjét tisztelhetjük rokonszenves egyéniségében. Több helyen hangoztatja a hagyományos panaszt: a magyarság sohasem fordított kellő gondot történelme megőrkítésére. „A mik mikor megíratnak is más idegen nemzetektől, s úgy a mint az ő kedveknek tetszett s dolgok előmenté kívánta, s nem is tulajdon, hanem deák nyelven levén megíratások, ha eljutott is nemzetünk kezéhez, de tizedrésze is nemzetünknek a deák nyelvet meg nem értvén a tudásra méltó és szükséges dolgoknak vele való közöltetése annyi mértékben nem lehetett a mint illet, kívántatott volna.”³² Bonfiniut, Turóczyt és a többi historikust régen magyarra kellett volna fordítani, mint erre Heltai Gáspár, aki Bonfiniust „compendiose, summasan” megmagyarította, példát is mutatott és a kései utód, Szalárdi szerint is „munkája, a magyar

²⁶ Szalárdi: IV. 204.

²⁷ Szalárdi: VI. 362–363.

²⁸ Szalárdi: II. 31–35., IV. 235–247.

²⁹ Szalárdi: VI. 390–391., VI. 397., IV. 219.

³⁰ Szalárdi: V. 249–250.

³¹ Szalárdi: IV. 182.

³² Szalárdi: V. 293.

nemzethez való olyan igyekezeti valóban dicséretet is érdemel”.³³ De mit ér az igyekezet, ha azok, akiknek szánták, kezükben sem veszik. Keserűen fakad ki és a fél évszázaddal később Czvittinger Dávidot a Specimen megírására ösztönző J. F. Reimann szájából elhangzott vádakhoz hasonló szavak jönnek a tollára: „De a mely dolgok megírtak volt is, a pad alá hajtván, a porban hevertetnek; jó ló, avagy egy jó vendégség a népek külső, belső épületeinél elejtül jogva nagyobbak tartatván, a mint itt sok lehetne a panasz”.³⁴

Az ország helyzetét, műveltségi viszonyait, a nyugati polgárosult nemzetekhez képest elmaradott állapotát tehát éppoly világosan látja, mint kortársai: Apáczai, Comenius, Zrínyi, Tolnai Dali János, Mikolai Hegedűs János vagy a Lipsius-fordító Laskai János. A megoldást ő is az anyanyelvű oktatás és tudományosság megeremtésében látja, személyes feladatát pedig a nemzeti nyelvű történetírás megindításában. Műve koncepciójának kialakításában a puritánus Medgyesi Pál oly jelentős szerepet játszott, hogy Krónikájában több helyen rokonszenvvel szól a puritanizmus képviselőiről. Ha ehhez hozzávesszük kulturális nézeteinek rokon jellegét a puritánus programmal, önként kínálkozik a nem könnyen megválaszolható kérdés: Milyen kapcsolatban is állt hát Szalárdi János a puritánus eszmékkel? Hogyan befolyásolták történelemszemléletét, történetírói munkásságát?³⁵ Sajnos mindezekre kielégítő választ még nem tudunk adni. Eddigi fejtegetéseink a Krónika eszmei genezisének csupán egyik, Medgyesi személyével összefüggő mozzanatát világíthatta meg. Könnyebb helyzetben lennénk, ha Szalárdi iskolázatásáról, esetleges külföldi tanulmányútról lennének adataink. Tovább bonyolítja a kérdést, hogy a *Siralmas krónikát* oly mélyen befolyásoló és alakító Medgyesi Pál-féle jóslatokon kívül, vele egy időben hatott egy másik profécia is, Drábik Miklóse, mégpedig olyan erővel, hogy jelentékeny részt kell tulajdonítanunk ezeknek a zavaros jóslatoknak a lengyelországi hadjárat megindításában. És Szalárdi, kora eseményeinek kiváló ismerője, erről nem beszél. Véleménye pedig nem lenne érdektelen. Hiszen Drábik jóslatainak még a pataki puritánus kör által Magyarországra hívott Comenius is hitelt adott. Tehát valamiképpen a puritánusoknak mind a Medgyesi-féle, mind a Drábik-féle proféciaikhoz köze volt. És Szalárdi János az egyiket Erdély pusztulásának megírásához alapmotívumként felhasználja, a másíkról pedig teljességgel hallgat. További tanulmányozás tárgyává kell tenni azt az alapvető kérdést is, hogy hamis ideológiai hogyan hathattak ilyen mélyen és miért játszhattak szerepet nemzeti nyelvű történetírásunk feldajkálásában?³⁶

A régi magyar drámát a XVI. században olyan remek darabok képviselik, mint Bornemisza Péter *Élektirája*, a Balassi-komédia és Balassi Bálint *Pásztorjátéka*. Ennek az európai rangú kezdeményezésnek XVII. századi folytatása nem ismeretes. Pedig témában nem lehetett hiány. Szalárdi *Siralmas krónikája* azt mutatja: a kor eseményei tragédiákkal terhesek, az emberek talán soha ily fokozonyak a végzet, a kikerülhetetlen sors, a bűnök miatti pusztulás iránt nem voltak, mint ekkor, Erdély összeomlásának előestéjén, az „aranykor” vulkánon nyugvó légkörében.

Hallgassuk csak meg, mit mond Geleji Katona István egyik prédikációjában, amikor arról beszél, hogy Krisztus emberi természetet vett fel. De „nem valami külső ábrázatot, vázat vagy ál-orczát ugyan, a’ mellyvel valaki más valakinek képét, maga-viselését és tselekedetét ábrázolja, majmozza, mint a’ *Comedia jáczók* Hectornak, Priámusnak, Agamemnonnak, *Bánkbánnak* vagy többeknek . . . hanem értenék a keresztyén Doctorok a’ személynek igéjén oly magán lévő és élő álatot rövideden, a’ mellynek külön magának való tulajdon és a’ másokétól megkülönböztetett léte és valósága vagyon”.³⁷ Ez az értékes megjegyzés azt bizonyítja, hogy a XVII. század első felében volt egy Bánk bánról szóló drámánk és ezt a drámát elő is adták a „Comedia jáczók”, de nem tudjuk, hogy hol és mikor. Annyit még joggal következtethetünk e rövid híradásból, hogy Geleji Katona látta, egyébként aligha emlegetné ilyen összefüggésben. Keletkezési körülményeiről – hipotézisként – ezeket mondhatjuk: valószínűleg Bethlen Gábor betegeskedése és halála körüli időben, 1629/30 táján íródott. A téma eredendően németellenes volta arra mutat, hogy Bethlen Gábor felesége, Brandenburgi Katalin volt az a Gert-rudis, aki erdélyi hivatalait, fejedelmi adományait idgeneknek juttatta (Csáki Istvánnak és másoknak), fejedelemlenőhöz méltatlan magánéletet élt és kihívta maga ellen alattvalói jogos gyűlöletét olyannyira, hogy pasquillusban is ország-világ előtt pocskondiázták.³⁸ Az ő személye és az 1629/30 táján kialakult történelmi helyzet lehettek inspirálói annak az ismeretlen szerzőnek, aki a Bánk bán-témát Katona József előtt majd kétszáz esztendővel színpadra vitte. Szalárdi *Siralmas krónikáját* olvasva lépten-nyomon arra kell gondolnunk, hogy a XVII. század első felében és közepe táján, világi szépirodalmunk gazdagabb, sokrétűbb volt, mint azt

³³ Szalárdi: V. 294.

³⁴ Szalárdi: V. 294.

³⁵ Szalárdi: VI. 362.

³⁶ KVACSELA JÁNOS: Egy álproféta a XVII. században. Száz 1889. 745–766. — MAKKAI: i. m. 131–133.

³⁷ RMK I. 779. Geleji Katona István: Válság-titka 248.

³⁸ SZILÁDY ÁRON: Pasquillus. Cantio apologica. ItK 1897. 40–54.

jelenlegi (ma is létező szövegekre támszkodó) ismereteink alapján gondolhatjuk. Geleji Kátana becses adata nemcsak megerősít ebben bennünket, de buzdít is a kutatás szélesebb alapokon nyugvó, a korszak egész irodalom- és művelődéstörténetét felölelő folytatására.

Kemény és Szalárdi kapcsolatának eddig nem tulajdonított különösebb jelentőséget a kutatás. Regisztrálta, hogy a „szép személy”, Tarnóczy Sára, Pécsi Simon és a szombatosok tragikus történetét Kemény a *Siralmas krónikából* merítette. Kettejük közötti mélyebb, mondhatnánk eszmei rokonság gondolata — tudomásom szerint — fel sem merült, sem a Kemény-szakirodalomban, sem a Szalárdiról szóló tanulmányokban. Pedig nyilvánvaló, hogy többről van szó, mint egyszerű témakölcsozónságról. „Kölcsey és Vörösmarty, Petőfi és Arany a nép arcáról olvassák le azokat a nemzeti vonásokat, melyeket a magyar polgárosodás arculatán kívánnak viszonlítani. Kemény a történelemből kívánja kiolvasni ugyanezeket. De Kemény, aki kiadja Szalárdi *Siralmas krónikáját*, s a szélesebb olvasóközönséget az elfeledett memoárkhoz, a régi történetírókhoz akarja visszavezetni, nemcsak a polgárosodás nemzeti jellegéért folyamodik a történelemhez, — hanem a »súlyegyen« megóvása érdekében is.”³⁹ És a történelem — Erdély története, úgy ahogyan Szalárdi megfogalmazta, adhatott is több ponton inspirációt Keménynek, történeti nézetei kialakításához. Szalárdi ugyanis lényegében a magyar polgárosodás XVII. századi sajátos lehetőségének, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György Erdélynek bukását írta meg, s a bukás okai között talán legfontosabbnak II. Rákóczi György és felelőtlen tanácsadóinak tragikus vétségét emeli ki, akik megmondolatlan lépésekkel felborították Erdélynek Sztambul és Bécs között csak roppant erőfeszítések, szüntelen készenléti állapot által fenntartható egyensúlyi helyzetét. S Keményhez hasonlóan Szalárdi is nagy szerepet tulajdonít a történeti tanulságoknak, a realitások felelősségteljes mérlegelésének, a tettek erkölcsi megítélésének. Különösen Kemény történelmi regényeinek atmoszféráján érezzük leginkább Szalárdi belső világának hatását.

Egy percre sem feledhetjük azonban, hogy Kemény történelemszemléletét döntő mértékben a XIX. századi magyar és európai fejlődés determinálta, Szalárdiét pedig a XVII. századi erdélyi és európai helyzet. De ha Kemény visszanyúlt Szalárdihoz tanulságért, vajon nem tételezhetjük-e fel, hogy Erdély történelmének Szalárdi által megírt szakasza és Magyarországon a XIX. század első felének problémái valamiképpen rokonok lehetnének egymással? Vannak jelek, melyek erre mutatnak.

Mikor Szalárdi a „mi megromlott szegény hazánk”-ról, „boldogtalan nemzetünk”-ről beszél, amikor Medgyesivel az utolsó fejezetben így sóhajt fel: „szegény romlott édes nemzetünk „mi szegény megromlott, utolsó veszedelmünkhöz közelgető, czondorlott magyarok”,⁴⁰ „Az régi jó magyar hírnek névnek, hogy csak a seprője maradt” stb. — ugyancsak arra hívja fel a figyelmet, hogy a *Siralmas krónika*, bár majd kétszáz esztendeig csak kéziratot másolatokban olvasták, szerves része egy a XVI. századtól a XIX. század első harmadáig ivelő eszmei-terminológiai fejlődésnek, melynek kezdőpontja — némi előzmények után — Farkas András *Az zsidó és az magyar nemzetéről* c. éneke, gazdag elágazásai: a XVII. századi hazafias prédikációs irodalom, Zrinyi sodró erejű prózája, a kuruc költészet és végső lezáródása, legmagasabb szintű költői megfogalmazása: Kölcsey *Himnusa*.⁴¹

Tarnóc Márton

Özv. Bercsényi Miklósné Kőszeghy Zsuzsi levele Jaroslawból Rodostóba

Jaroslaw és Rodostó. A délkelet-lengyelországi egykor gazdag kereskedő városka és a Márvány-tenger partján fekvő török kikötőhely neve a Rákóczi-emigráció évtizedeiben kapcsolódott össze. A szabadságharc elbukása után Jaroslaw és környékén szóródtak szét a kuruc főemberek, udvariak, katonák, szolgálók. Rákóczi is itt lakott az óvárosi Rynnek egyik legszébb palotájában, az árkádos oszlopfolyosóval és attikával kiképzett ún. Kamienica Orsettichben, míg a főtér emelete patricius házaiban udvari társasága helyezkedett el. A fejedelem, aki a jezsuiták kollégiumában (Collegium Nobilium) szállt meg, 1711 augusztusában kíséretével innen indult észak felé a San folyón,¹ s a Visztulán tovább hajózva átmenetileg Dancka városában telepedett meg, ahonnan 1712 novemberében legszűkebb kíséretével Franciaország partjai felé vitorlázott el.

³⁹ SÖTÉR ISTVÁN: Kemény Zsigmond történelemszemlélete. MTA I. OK XVII. (1961) 96.

⁴⁰ Az idézetek sorrendben: Szalárdi: VII. 482., V. 318., IX. 673., IX. 656., VI. 441.

⁴¹ MÉSZÖLY GEDRÓN: Kölcsey Hymnusa és a Hymnus Kölcseyje. Bp. 1939.

¹ A dél-lengyelországi emigráció irodalmára vö. tanulmányunkat. MTA I. OK 1971. évf. — Stanislaw Chudzik tévesen írja (Ziemia Jaroslawska. Kraków, 1966. 30), hogy „Jerzy Rakoczy” időzött 1711-ben huzamosan Jaroslawban. II. Rákóczi Ferencet összetéveszti II. Rákóczi Györggyel, aki 1656 elején hetekig tartotta megszállva a kifosztott várost.